

למה התכוון המשורר

גירה פרדקין

"למה התכוון המשורר" זו שאלה נפוצה בעיון הספרותי. יש האומרים זאת בלגלוג ויש ברצינות. האם אנו יודעים למה התכוון המחבר? האם זה חשוב שנדע? ס' יזהר אמר לא פעם בהרצאותיו "אל תשאלו למה התכוון המחבר, גם הוא לא יודע". ביאליק בהרצאה על יצירתו "מגילת האש" בכנס הסתדרות המורים, בתרצ"ג, אמר: "זכבר נמצאו מי שהשתדלו להכניס בה המון כוונות וביאורים, שאולי עלו ואולי לא עלו על דעת הסופר". בהמשך הרצאתו סיפר על מי שמצאו ביצירתו זו כוונות שלא עלו על דעתו קודם והעיר שאולי הצדק עם הכותב.

שאלה זו חשובה עוד יותר בעיון בספרות הילדים בה קיימת ההתלבטות, האם המחבר מודע עבור מי הוא כותב את היצירה, וכיצד המבוגרים יעבירו את היצירה לילדים. בספרו של מנחם רגב "תחושתו של אדם המתגנב אל ילדותו", המאמר הראשון מתייחס לסימפוזיון על ספרות ילדים, שם עלתה השאלה "האם ניתן לדבר על התכוונות מראש של הסופר לקהל" (רגב, 2002, עמ' 14). הסופרים שהשתתפו באותו סימפוזיון להוציא אחד, סירבו להגדיר עצמם כסופרי ילדים. לעומתם אליעזר שמאלי אומר במפורש, שהוא מתכוון לפנות אל הילדים ורוצה לכתוב ספרות מחנכת (שם; שם; עמ' 18-19)

שאלה נוספת היא: אפילו ברור לנו למה התכוון המחבר – האם הבנו אותו כפי שרצה? שהרי המעבר מהמוען המחבר, לנמען הקורא הוא גורם משמעותי בחוויה הספרותית. הסופר יהואש ביבר סיפר בהרצאה בפני מורים ספרנים בשנות ה-60 שלאחר שהיצירה רואה אור, כבר אין למחבר שליטה עליה..

שאלות אלו החשובות לכל קורא, חשובות במיוחד למורים, כי אולי ישפיעו על הדרך בה תיקרא היצירה עם התלמידים.

אבקש להדגים את השאלה לפי כמה יצירות ספרות.

פרנץ מולנר בספרו "הנערים מרחוב פאל", מספר על מאבק בין שתי חברות ילדים על מגרש. במהלך הסיפור מולנר מביע דעתו בנושאים שונים כמו חברות, כבוד, מלחמה. דעותיו משתמעות הן מתוך הסיפור והן מהערות אירוניות שהמספר משלב בסיפור. לדוגמה ההערה שהרוסים רצו מוצא לים ולכן יצאו להילחם ביפנים, ואלו נערי החולצות האדומות בספרו זה רצו מגרש כדורגל ויצאו לכבשו מילדי רחוב פאל. מנחם רגב במאמרו על ספר זה (רגב, 1985) מציין שהדוגמה ההיסטורית שהובאה איננה במקרה מלחמה, שנגמרה במפלה צבאית,

מה שרומז על דעתו של מולנר הן על הדוגמה ההיסטורית והן על מה שיתרחש בסיפור, וכן כי מולנר סבר שהסיפור משמש אמצעי לביטוי דעות ועמדות. נעבור לדוגמה אחרת ומהילדים ברחוב פאל, ובעיקר מנמצ'ק הקטן, שהכול עולבים בו והוא משתדל להתגבר על בכיו, לילד בוכה אחר.

"דני גיבור" מאת מרים ילן שטקליס (ילן שטקליס, 1974, עמ' 48-49)

ברור לכולנו, שדני בוכה, והדבר מובן לא רק מההערה על הדמעות שזולגות מעצמו, אלא גם בזכות הפיסוק וסידור השורות, המתארים את הבכי כך שמשפטים נקטעים באמצע השורה והתוצאה היא אינטונציה של בכי (פיסוק שטושטש למרבה הצער בגרסה המזומרת):

אינני בוכה. אף פעם.

אינני תימוק בכיין.

זה רק הדמעות... הדמעות... הן

בוכות בעצמן.

ובבית האחרון

אינני בוכה אף פעם.

גיבור אני, לא בכיין!

אך למה זה, אמא, למה

בוכות הדמעות בעצמן?

לפנינו חוויה של תסכול עמוק, של עלבון קשה. דני נתן הכול לנורית והתגובה שלה הייתה מזלזלת. הרצון לבכות הוא תגובה טבעית במצב כזה. אנו ממעיטים אולי בעוצמת התסכול כי מדובר בילד ו"הכול" הוא לכאורה "רק" תפוח ופרח, אבל עבור דני העלבון והזלזול הם קשים.

אפשר לקרוא את השיר מתוך קבלת הנורמות הנזכרות בו לפיהן מי שבוכה הוא ההיפך מגיבור ונבון. אולי גם מתוך קבלה של נורמות כמו בשיר של ש' שלום "אל בכות אל ספוד בעת כזאת". זו הרגשתו של דני ואמו גאה בו על כך. הוא עושה הכול כדי להשתלט על בכיו ומנסה גם להתכחש לעובדה זו. אנו סולחים לו אפילו אנו מקבלים את הנורמה של "לא בוכה", שהרי הוא ילד קטן והעלבון כה גדול. כדאי לשים לב שנורמת הלא בוכה היא בדרך כלל על בנינים (גיבור - גבר). הילדה שמחכה למיכאל בשיר של מרים ילן, בוכה ואין לה בעיות עם הדימוי העצמי שלה.

אבל אפשר לקרוא את השיר תוך התנגדות לנורמות של דני. למה אסור לבכות? למה לבנים אסור לבכות? דני עבר חוויה קשה ולמה שלא יבכה? הבכי אולי יעזור

לו לפרוק את כאבו. לא רק שנעלב, אלא שהוא עוד מתבייש בתגובתו והצורך להעלים אותה מלחיץ אותו עוד יותר. אמו, ברוב רצונה לעודד אותו ולשבח אותו, דווקא מגבירה את הלחיץ בכך שהיא מעמידה בפניו רף שקשה לו לעמוד בו. אז למה התכוונה המשוררת? מה יחסה לבכיו של דני? ואולי מה שחשוב כאן הוא לא למה התכוונה המשוררת, אלא איך כל אחד מאתנו מבין זאת ולהתפעל מהביטוי הנוגע ללב של חוויה אנושית כל כך עמוקה. נוכל להתפעל גם מהעובדה שהמשוררת ניסחה את השיר כך שנוכל להבינו בדרכים שונות.

ומשיר על אהבה נכזבת אבקש לעבור לסיפור אהבה קלאסי, אולי אחד מסיפורי האהבה הידועים ביותר ביהדות, זה של עקיבא ושל בתו של כלבא שבוע. זוהי אגדה שמופיעה בגרסאות רבות במקורות שונים, אגדה שגם התפרסמה בעיבודים רבים - עיבודים בע' ואיבודים בא'. רובנו מכירים אגדה זו מתוך "ספר האגדה" של ביאליק רבינצקי, המסתמכים על המסופר בתלמוד במסכת נדרים נ' ובמסכת כתובות סב ע"ב-ס"ג.

כאן השאלה למה התכוון המספר מעניינת גם מנקודת מבט של ההקשר בו היא מופיעה. במסכת כתובות, האגדה מופיעה בסוף סדרה של סיפורים על תלמידי חכמים, ששוקעים בלימוד תורה מול נשותיהם שנשארות גלמודות בבית. בסיפורים האחרים מתרחשות תקלות ברגע הפגישה, בגלל הריחוק בין התלמיד החכם השקוע בלימודיו, לבין אשתו שנותרה מאחור - אבל לא באגדה על עקיבא ואשתו. באגדות האחרות מסופר על תלמידי חכמים, שנעדרו מבתם והשאירו את נשותיהם בטוחות מבחינה כלכלית וחברתית. ואילו אשתו של רבי עקיבא נותרת "מקודשת ולא נשואה" לפי מסכת כתובות, נשואה לפי מסכת נדרים ובעוני קשה לפי שתי המסכתות. על ענייה אפשר לעמוד גם לפי העובדה, שבשובו של עקיבא אין לה בגדים נאותים לקבל את פניו. באגדות האחרות תלמידי החכמים נעדרים מהבית 12-13 שנים ואילו עקיבא חוזר אל אשתו כעבור 24 שנים. אבל בפגישה של תלמידי החכמים האחרים עם האשה משהו משתבש, ואילו אצל עקיבא ואשתו הפגישה נעה בין הערתה ש"יודע צדיק נפש בהמתו" לבין הצהרתו "שלי ושלכם שלה הוא". כאן אפשר לשאול האם העובדה, שהאגדות מופיעות ביחד במסכת כתובות היא כוונה של העורך הבאה להדגיש את ההבדל, או מקרה?

אלא שאנחנו מכירים את האגדה על עקיבא ואשתו בדרך כלל בנפרד מהאחרות ולכן מוטיב ההשוואה פחות רלבנטי. נביט על היבטים אחרים באגדה. זה סיפור שהדמות הפעילה בו היא האישה. כדאי לשים לב לכך על רקע העובדה, שברוב המעשיות והאגדות האישה היא דמות סבילה ומנהגת. באגדה שלנו האישה היא שמציעה את הנישואים, מזרזת את עקיבא ללמוד ומשלחת אותו. כאשר הוא

חוזר לאחר 12 שנה הוא שומע אותה אומרת למשהו "אם הוא מציית לי, ישב שנים עשרה שנים נוספות", שומע וחוזר לבית המדרש בלי לפגוש אותה.

אז למה התכוון המספר? לספר סיפור פמיניסטי? אינני בטוחה בכך, מה גם שפעילותה של האישה היא למען האיש שלה.

אבל במתח שבין המוען והנמען אבקש להציע היבט נוסף: פרופ' יונה פרנקל חוקר האגדה היהודית, שדן בכל האגדות שהזכרתי, מתייחס ל"פגישה לא פגישה" בין עקיבא ואשתו לאחר כל כך הרבה שנים, ומציין שיש בה משהו מוזר (פרנקל, 1991, עמ' 99-115). ארשה לעצמי לומר שבעיני יש בכך משהו מקומם. עקיבא, שהגיע לעירו לאחר 12 שנים, שומע שאשתו מתירה לו להמשיך ללמוד, חוזר עם אלפי תלמידיו לבית המדרש ומשאיר אותה נמקה בענייה. ברשותה הוא חוזר ללמוד, אבל מדוע אינו יכול בינתיים להיפגש אתה? למה אינו דואג בינתיים לרווחתה? בקשר לכך מעניין לציין ש"ספר האגדה" השמיט את עניין 12 השנים הנוספות. האם גם לעורכי "ספר האגדה" הפריעה תופעה זו? למה התכוונו ביאליק ורבניצקי בספר האגדה? כאן, אם כן, לקוראים יש חלק חשוב בהתייחסות אל משמעות הטקסט הספרותי.

ייתכן שקריאת אגדה זו כמו בשיר "דני גיבור", היא ביטוי לפרשנות שמושפעת משינוי בנורמות ובערכים. כיום, בניגוד לאמצע המאה ה-20 אנו מעניקים לגיטימציה לבן, לבכות. כיום בניגוד לדורות רבים, אנו מתייחסים אחרת למעשהו של עקיבא ואשתו. ואולי הדיון בשאלה למה התכוון המחבר פחות חשובה – ואולי עושר היצירה מתבטא בעובדה שניתן להבינה בדרכים שונות?

נעבור לאגדות אחרות – בספרו של ביאליק "ויהי היום" – דמותו של שלמה המלך, כפי שמתקבלת מקריאת הספר היא של מלך יהיר, קצר רוח ולעיתים גם לא חכם. התרשמות זו מתקבלת כשקוראים את האגדות ברצף ולא מתוך כל אגדה לחוד. האם זו דעתו של ביאליק על שלמה? ביאליק כתב את האגדות בספר זה, לפי אגדות במקורות שונים ובמיוחד אגדות חז"ל. האם זו דעתם של מספרי הסיפורים על שלמה? או אולי הסיפורים שבחר ביאליק הם שמציגים דמות זו באורח זה, ואם כן מה נבין על הבחירה שבחר ביאליק?

"למה התכוון המחבר" – זו שאלה חשובה ומעניינת. אך ייתכן שחשובה ממנה היא השאלה – איך הובנה על ידי הקורא/ת בכל עת ועת.

ביבליוגרפיה:

- ביאליק, חיים נחמן (תרצ"ג), "משהו על מגילת האש" הרצאה בסניף הסתדרות המורים תל-אביב, פברואר תרצ"ג. ההרצאה מופיעה באתר פרויקט בן יהודה, www.benyehuda.org, הפרק "דברים שבעל פה" סעיף מ"ב.
- ילן-שטקליס, מרים (1974). **יש לי סוד**, תל-אביב: דביר מולנר, פרנץ (1984). **הנערים מרחוב פאל**, תרגום מרדכי ברקאי, תל-אביב: זמורה ביתן.
- משרד החינוך והתרבות/ האגף לתכניות לימודים – **מחרוזת – מדריך למורה**, הסעיף "דני גיבור" עמ' 8/1-8/3, ירושלים תשל"ה
- פרדקין, נירה (2007). "דמותו של שלמה המלך בספר 'ויהי היום'", **ספרות ילדים ונוער** ל/ב, עמ' 63-68
- פרנקל, יונה (1991). **עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה תל-אביב**, הקיבוץ המאוחד רגב, מנחם (1985). "המגרש הוא המדינה" **בתוך: בדרכי הספרות לילדים**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד
- רגב, מנחם (2002). "תחושתו של אדם המתגנב אל ילדותו (סימפוזיון על ספרות ילדים מלפני כ-30 שנה), **בתוך: תחושתו של אדם המתגנב אל ילדותו**, תל-אביב: הוצאת כרמל.